

NHỮNG ĐIỀU KIỆN CHO SỰ PHÁT TRIỂN BỀN VỮNG

PGS, TS. Trần Văn Phòng^(*)

Phát triển bền vững (PTBV) là vấn đề được quan tâm không chỉ của một quốc gia mà của cả nhân loại. Đây là vấn đề mới và còn nhiều quan niệm khác nhau về thực chất của phát triển, về tính bền vững, những nhân tố ảnh hưởng đến tính bền vững của sự phát triển... Để phát triển thực sự bền vững thì phải có những điều kiện nhất định. Do vậy, tìm hiểu những điều kiện cho PTBV là vấn đề cần thiết.

Nói đến PTBV là nói tới sự phát triển của xã hội. Chủ thể của sự PTBV là con người. PTBV phải do con người, vì con người và cho con người (cho thế hệ hôm nay và cả các thế hệ tương lai). Do vậy, PTBV phải **bảo đảm các yêu cầu** sau:

Thứ nhất, sự PTBV phải có cơ sở, nền tảng ở chính trong lòng xã hội, chứ không phải ở bên ngoài xã hội.

Thứ hai, sự PTBV là sự phát triển không tạo ra mâu thuẫn giữa con người với tự nhiên

cũng như mâu thuẫn giữa con người với con người. Tức là phải tạo ra môi trường tự nhiên và môi trường xã hội hài hòa, thuận lợi cho con người sống và phát triển. Nói khác đi, sự PTBV về kinh tế, môi trường và xã hội là nhằm PTBV về con người.

Thứ ba, sự PTBV là sự phát triển đem lại lợi ích cho con người và vì con người, tạo ra môi trường hài hòa cho con người sống, cống hiến và phát triển. Do vậy, sự phát triển này được đông đảo mọi người không phân biệt tôn giáo, quốc tịch, tuổi tác, giới tính ủng hộ.

Để PTBV được bảo đảm, theo chúng tôi, cần có nhiều điều kiện khác nhau, trong đó không thể thiếu các **điều kiện cơ bản** sau:

- *Môi trường quốc tế thuận lợi*

Trong thời đại ngày nay, sự phát triển của mỗi quốc gia - dân tộc nói chung hay sự phát triển kinh tế - xã hội của mỗi quốc gia - dân tộc nói riêng, không thể tách rời điều kiện, hoàn cảnh, môi trường của khu vực và quốc tế. Hiện nay, chúng ta đang sống trong thời đại toàn cầu hóa, mỗi quốc gia - dân tộc đều nằm trong sự liên hệ, tương tác, ảnh

^(*) Học viện Chính trị - Hành chính quốc gia Hồ Chí Minh

hưởng qua lại lẫn nhau. Do vậy, môi trường quốc tế có ảnh hưởng, tác động mạnh mẽ đến sự phát triển nói chung, PTBV nói riêng của mỗi quốc gia - dân tộc. Môi trường khu vực và quốc tế lành mạnh về kinh tế, tài chính; ổn định, hòa bình về chính trị - xã hội; hữu nghị, hợp tác về văn hóa, giáo dục - đào tạo; khoa học - công nghệ... sẽ thúc đẩy, bảo đảm cho sự PTBV của mỗi quốc gia - dân tộc và của cả thế giới. Lịch sử thời kỳ Chiến tranh lạnh cho thấy, sự đối đầu giữa các hệ thống chính trị trên trường quốc tế đã cản trở các quốc gia phát triển lành mạnh theo chiều hướng bền vững. Bối cảnh quốc tế luôn thay đổi, nhưng nếu xu hướng hòa bình, hợp tác và phát triển là xu thế chủ đạo thì sẽ tạo ra những điều kiện, môi trường quốc tế thuận lợi cho PTBV của các quốc gia - dân tộc. Ngược lại, những dấu hiệu bất ổn của khu vực và quốc tế về xung đột vũ trang, sắc tộc, tôn giáo, khủng bố... sẽ là những trở lực đối với sự PTBV. Những biến động chính trị ở Bắc Phi và Trung Đông thời gian qua đã đẩy giá dầu mỏ trên thế giới lên mức kỷ lục (vượt ngưỡng 150 USD/ thùng), khiến cho nền kinh tế thế giới chưa kịp phục hồi đã lại phải đối mặt với những khó khăn mới. Điều này làm cho nhiều quốc gia vốn phụ thuộc vào nguồn nhiên liệu từ Bắc Phi và Trung Đông thêm khó khăn trong phát triển kinh tế. Nếu môi trường quốc tế không thuận lợi sẽ tạo ra chạy đua vũ trang, khi ấy, sự đầu tư cho phát triển kinh tế - xã hội sẽ giảm đi. Mặt khác, chạy đua vũ trang sẽ làm cho hố ngăn cách giữa các quốc gia ngày càng sâu. Trong điều kiện như vậy, để phát triển còn khó chứ đừng nói tới PTBV. Chẳng hạn, theo các nhà nghiên cứu, trong vòng 47 năm sau Chiến tranh thế giới thứ II (riêng ở các nước phương Tây), đã có tới

4,5 nghìn tỷ USD chi cho quân sự. Nghĩa là người ta sử dụng 95,7 tỷ $\frac{\text{USD}}{\text{năm}}$; 262,2 triệu $\frac{\text{USD}}{\text{ngày}}$; 10,9 triệu $\frac{\text{USD}}{\text{giờ}}$; 181,166 $\frac{\text{USD}}{\text{phút}}$ cho quân sự⁽¹⁾. Do đó, không phải ngẫu nhiên mà Liên hợp quốc đề ra *Chương trình Mục tiêu phát triển Thiên niên kỷ* (MDGs) nhằm giảm chênh lệch về phát triển giữa các quốc gia, tạo sự PTBV cho cả thế giới.

Ngày nay, những tổ chức kinh tế - tài chính quốc tế như WTO, IMF, WB... có ảnh hưởng lớn đến sự phát triển kinh tế của các quốc gia - dân tộc, nhất là các nước đang phát triển. Từ sự ảnh hưởng đến phát triển kinh tế, sẽ ảnh hưởng đến sự PTBV của các quốc gia - dân tộc. Do vậy, sự phát triển của các tổ chức kinh tế - tài chính và mối quan hệ của các quốc gia - dân tộc với các tổ chức này cũng có ảnh hưởng đến sự PTBV.

- *Điều kiện tự nhiên thuận lợi*

Những điều kiện tự nhiên như thời tiết, khí hậu với sự biến đổi của nó, hay tài nguyên thiên nhiên... ảnh hưởng rất lớn đến sự PTBV của mỗi quốc gia - dân tộc, nhất là đối với các nước đang phát triển. Điều kiện thời tiết, khí hậu không thuận hòa sẽ trực tiếp ảnh hưởng đến tăng trưởng, phát triển kinh tế, nhất là kinh tế nông nghiệp, nuôi trồng thủy sản và kinh tế du lịch. Chẳng hạn, hiện tượng núi lửa hoạt động ở Iceland đã làm cho các hãng hàng không châu Âu bị thiệt hại nặng nề, gián tiếp làm giảm tốc độ phát triển kinh tế - xã hội của những nước này. Ngay đối với Nhật Bản (một nước có nền kinh tế phát triển đứng thứ 2, thứ 3 thế giới) do ảnh hưởng của động đất, sóng thần, nền kinh tế đã chững lại và việc khôi phục nó không thể nhanh chóng. Ở Việt Nam, Thái Lan, Philippines... lũ, lụt thường xuyên xảy ra đã ảnh hưởng tiêu cực tới tăng trưởng, phát triển kinh tế, làm cho công tác xóa đói, giảm nghèo thêm khó khăn, thiếu bền vững. Những biến đổi về khí hậu, thời tiết đã ảnh hưởng nghiêm trọng tới an ninh lương thực, an ninh năng lượng của nhiều

⁽¹⁾ Xem: *Những vấn đề chính trị - xã hội*, Viện Thông tin khoa học, Học viện CTQG Hồ Chí Minh, số4-5/2005, tr.41

quốc gia. Brown Lester, Giám đốc Viện quan sát thế giới (World Watch Institute), chuyên gia về nghiên cứu nông nghiệp đã nhận định: “Ở một số nước, trật tự xã hội đã bắt đầu rối loạn do giá lương thực tăng nhanh và nạn đói lan rộng. Phải chăng cuộc khủng hoảng lương thực thế giới sẽ báo trước sự sụp đổ toàn cầu của nền văn minh chúng ta”⁽¹⁾. Điều này cho thấy, vấn đề an ninh lương thực quan trọng như thế nào đối với sự PTBV của các quốc gia - dân tộc. Sự phát triển của mỗi quốc gia - dân tộc trước hết là sự phát triển kinh tế. Nhưng phát triển kinh tế không thể tách rời và không thể thiếu việc sử dụng tài nguyên, nhiên liệu, thiết bị máy móc... Những yếu tố này cũng chính là các yếu tố của môi trường. Do vậy, sự phát triển kinh tế có thể góp phần cải tạo môi trường, hoặc tạo ra điều kiện vật chất, kỹ thuật để bảo vệ môi trường. Mặt khác, phát triển kinh tế cũng có thể gây ra ô nhiễm, suy thoái môi trường. Nếu nguồn tài nguyên bị cạn kiệt, môi trường bị ô nhiễm, thiên tai xảy ra thường xuyên thì không thể có PTBV. Do vậy, PTBV phải là sự phát triển hài hòa, hợp lý của mối quan hệ giữa con người với môi trường nhằm đáp ứng nhu cầu đời sống con người trong hiện tại nhưng không làm tổn hại đến khả năng đáp ứng nhu cầu của các thế hệ tương lai⁽²⁾.

- Môi trường xã hội thuận lợi

Môi trường xã hội ở đây bao gồm phong tục, tập quán, văn hóa truyền thống, môi trường dân chủ, môi trường pháp lý, môi trường dịch vụ như giao thông, thông tin, liên lạc... Tất cả những yếu tố của môi trường xã hội này ảnh hưởng trực tiếp đến sự PTBV

của mỗi quốc gia - dân tộc. Chẳng hạn, truyền thống lao động cần cù, chịu khó, ý thức vươn lên, ý thức tổ chức kỷ luật, tinh thần trách nhiệm xã hội của người dân cao thì sự đóng góp của họ cho PTBV là đương nhiên. Bởi vì, một xã hội dân chủ, có pháp luật, quan hệ giữa người với người trên tinh thần nhân ái, bình đẳng... sẽ là một xã hội thuận lợi cho phát triển nói chung, cho PTBV nói riêng. Môi trường xã hội thuận lợi là môi trường không có khủng bố, không có xung đột sắc tộc, không có xung đột tôn giáo, ít tệ nạn xã hội... Ngược lại, nếu trình độ dân trí thấp, môi trường pháp lý chưa tốt, thông tin, liên lạc kém phát triển cùng với sự tồn tại của những tệ nạn xã hội, xung đột sắc tộc, tôn giáo... thì hiển nhiên khó mà PTBV. Những hiện tượng đó sẽ làm cho chi phí xã hội tăng cao, vốn dành cho phát triển kinh tế - xã hội sẽ tỉ lệ nghịch với chi tiêu cho các vấn đề xã hội, làm giảm niềm tin của các nhà đầu tư. Tất cả những điều này cản trở sự PTBV hơn là củng cố nó.

- Giáo dục - đào tạo, khoa học - công nghệ phát triển

Giáo dục - đào tạo đóng vai trò vô cùng quan trọng trong việc đào tạo nguồn nhân lực cho PTBV. Chúng ta đều rõ, nhân tố con người đóng vai trò quyết định cho sự phát triển của mỗi quốc gia - dân tộc. Trong mối quan hệ với các nguồn lực khác thì nguồn lực con người (nguồn nhân lực) đóng vai trò chủ đạo, chi phối, quyết định. Trong thời đại ngày nay, nguồn gốc của sự giàu có không chỉ là tài nguyên thiên nhiên, vốn, kỹ thuật mà yếu tố ngày càng quan trọng và quyết định là nguồn lực con người, là tiềm năng sáng tạo của con người. Tiềm năng này nằm trong văn hóa, trí tuệ, đạo đức, tâm hồn, nhân cách, lối sống, ý chí, nghị lực, sự thành thạo, tài năng của mỗi cá nhân và cả cộng đồng. Cụ thể, không ít quốc gia giàu có về tài nguyên thiên nhiên nhưng bị nước ngoài lũng đoạn, cướp bóc, không đào tạo

⁽¹⁾ Theo E.Covichlev, Tạp chí Kinh tế thế giới và quan hệ quốc tế, (Nga, số 9/2009)

⁽²⁾ Xem thêm: Võ Văn Đức, *Tăng trưởng kinh tế trong mối quan hệ với môi trường*, Thông tin tư liệu chuyên đề số 4/2010, Học viện CT-HCQG Hồ Chí Minh, tr.8-15

được nguồn nhân lực nên rất nghèo đói, lệ thuộc vào bên ngoài là tất yếu; trái lại, có những quốc gia dù tài nguyên thiên nhiên nghèo nàn nhưng kinh tế lại rất phát triển chính là nhờ coi trọng việc nâng cao dân trí, hun đúc dân trí, đào tạo nhân tài, nghĩa là rất coi trọng giáo dục - đào tạo. Bởi vì, giáo dục - đào tạo đóng vai trò hàng đầu, trực tiếp đối với việc đào tạo nguồn nhân lực, bồi dưỡng nhân tài, đáp ứng yêu cầu phát triển kinh tế - xã hội của mỗi quốc gia - dân tộc. Sự thay đổi nhanh chóng của cơ cấu kinh tế, sự tiến bộ không ngừng của khoa học - công nghệ, yêu cầu của phát triển kinh tế - xã hội đòi hỏi người lao động phải luôn cập nhật kiến thức, kỹ năng lao động, kỹ năng sống... Điều này cho thấy vai trò to lớn của giáo dục - đào tạo trong việc chuẩn bị nguồn nhân lực cho PTBV. Nền giáo dục - đào tạo hiện đại, khoa học, tiên tiến sẽ tạo ra nguồn nhân lực chất lượng cao, đáp ứng yêu cầu PTBV. Nền giáo dục - đào tạo không phát triển cả bề rộng và bề sâu thì không thể là bệ đỡ cho PTBV. Do vậy, cần đầu tư xứng đáng cho giáo dục - đào tạo.

Cùng với giáo dục - đào tạo thì sự phát triển của khoa học - công nghệ cũng là một trong những điều kiện cho PTBV của mỗi quốc gia - dân tộc. Hiện nay, nhân loại đang chuyển dần sang giai đoạn phát triển kinh tế tri thức, với tỷ trọng công nghiệp và dịch vụ ngày càng tăng; những sản phẩm làm ra có hàm lượng khoa học - công nghệ ngày càng cao. Điều này đòi hỏi trình độ sản xuất và năng lực cạnh tranh của mỗi nền kinh tế rất cao. Để đáp ứng yêu cầu này, khoa học - công nghệ phải được phát triển mạnh mẽ. Chính sự phát triển của khoa học - công nghệ sẽ là điều kiện hậu thuẫn cho PTBV của mỗi quốc gia - dân tộc.

- Dân số và mật độ dân số hợp lý

Dân số được thể hiện dưới hai góc độ cơ bản là số lượng và chất lượng. *Mật số* nói lên tính định lượng về số dân,

mật độ dân cư của một quốc gia. *Mật chất lượng* nói lên tính chất định tính của dân cư như: Sức khỏe thể chất của dân cư, tuổi thọ bình quân, trình độ học vấn, trình độ chuyên môn, trí tuệ, nhân cách... Điều này cho thấy, dân số và mật độ dân số có ảnh hưởng trực tiếp đến nguồn nhân lực cho phát triển của mỗi quốc gia - dân tộc. Hiện nay, các nhà nghiên cứu nói nhiều đến cơ hội dân số. Cơ hội dân số không thể tự động có được mà là kết quả tổng hợp của các chính sách kinh tế - xã hội. Cơ hội dân số (thời kỳ dân số vàng, số người già và trẻ nhỏ ít hơn số người trong độ tuổi lao động) là thời kỳ cung cấp cho xã hội nguồn lao động vàng, có chất lượng giúp phát triển nhanh và bền vững. Tuy nhiên, thời kỳ dân số vàng cũng có hai mặt, một mặt, có khả năng cung cấp cho xã hội nguồn lao động trẻ, dồi dào cho phát triển kinh tế - xã hội để tích lũy của cải vật chất trước khi bước vào thời kỳ dân số già. Mặt khác, nếu lực lượng lao động trẻ, dồi dào này không được tận dụng, phát huy thì nguồn lao động này trở thành vấn đề xã hội phải đối mặt. Khi ấy, chính nguồn lao động này lại là bước cản quá trình PTBV của quốc gia - dân tộc. Do vậy, để tận dụng được cơ hội thời kỳ dân số vàng cần có hệ thống chính sách phù hợp, đúng đắn và đồng bộ. Đó là các chính sách về dân số, giáo dục - đào tạo, lao động, việc làm, an sinh và bảo trợ xã hội... Không có chính sách giáo dục - đào tạo phù hợp sẽ không thể có lực lượng lao động chất lượng cho phát triển kinh tế nói riêng, PTBV nói chung. Nếu không có chính sách lao động, việc làm phù hợp sẽ làm gia tăng tỷ lệ thất nghiệp, sử dụng kém hiệu quả nguồn lao động dễ gây ra tình trạng vừa thừa, vừa thiếu lao động. Nếu không có chính sách y tế phù hợp thì việc chăm sóc sức khỏe cho nguồn lao động, cũng như chăm sóc sức khỏe sinh sản cho bộ phận lớn trong dân cư không được đáp ứng. Kết

(xem tiếp trang 31)